

Ба Шӯрои диссертатсионии
6D.KOA-002 назди Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон (734025, ш.
Душанбе, х. Рӯдакӣ 17)

Такриз

ба рисолаи номзиди Қодирзода Сайидмуссо Муҳибулло оид ба мавзӯи
“Афкори сиёсӣ ҳуқуқии Абӯалӣ Муҳаммад Ибни Мискавайҳ” барои дарёфти
дарачаи илмӣ номзиди илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.01 –
Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот оид ба ҳуқуқ ва
давлат

Мубрамияти мавзӯи таҳқиқот. Рисолаи номзиди Қодирзода Сайидмуссо
Муҳибулло ба яке аз масъалаҳои мубрами ҳуқуқии замони муосир яъне “Афкори
сиёсӣ ҳуқуқии Абӯалӣ Муҳаммад Ибни Мискавайҳ” бахшида шудааст.
Аҳамияти бузурги илмиву назариявӣ ва амаливу ахлоқӣ доштани афкори ниёгон
моро водор месозад, ки ба ин ганчина рӯй оварда, барои дарку мавриди омӯзиш
қарор додани он саъю кӯшиш намоем, чунки дар таърихи тамаддуни ҷаҳон ва
фарҳанги мамолики исломӣ, махсусан мардуми форсизабон, ҷавҳари таълимоту
таълифоти олимон, шоирон ва мутафаккирони ин минтақаро на танҳо илмҳои
адабу ахлоқ, риёзию тиб, нучуму механика, физикаю кимиё, ҳамчунин сиёсат,
таъриху ҳуқуқ ташкил медиҳанд, ки ворисону парчамбардорони он мо – тоҷикон
мебошем.

Омӯзиши афкори сиёсӣ ҳуқуқӣ ва адабиёти пурғановати ниёгони мо
алалҳусус дар вазъияти кунунии ҷомеа, ки аксар қолабҳои фикрӣ, ахлоқӣ, иҷтимоӣ,
ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ сиёсӣ таҷдиди назар мецоҳанд, бешак масъалаи басо мубрам
аст, бинобар ин, пешоҳангону масъулони ин рукҳои ҷомеаро зарур аст, ки баҳри
такмилу рушд ва ташаккули мафкураи созандаи афроди ҷомеа, ин манобеъро
сармашқи кори худ қарор диҳанд. Зеро, маҳз меъёрҳои рафтор, махсусан талаботи
ҳуқуқӣ ва ахлоқӣ, ки дар ҳама даври замон инсонро ба бурдборӣ, ҷавонмардӣ,
саховатмандӣ, одил будан, шучоатмандӣ ва сойири хислатҳои ҳамидаи инсонӣ

хидоят мекарданд ва имрӯз ҳам хоҳад кард. Ахлоқи ҳамида, аз як тараф, касро аз рафторҳои ғайриқонунӣ, ҳарисӣ, шахватпарастӣ, ҷоҳталабӣ ва дигар сифоти хисоли разила дур карда, аз тарафи дигар, риоя кардани талаботи ахлоқӣ, меъёрҳои ҳуқуқии аз тарафи давлат батасвиб расидаи рафтор ва муносибатҳои иҷтимоии зиндагии якҷояи аҳли ҷомеаеро тақозо намуда, омилҳои назму субот, тавонгарии бениёзии ҷомеа ва афроди он мегардад.

Таҳлили объективии осори мутафаккирони асрҳои миёна, аз ҷумла Мискавайҳ, Низомулмулк, Кайковус, Зоҳирии Самарқандӣ нишон медиҳад, ки хангоми дарки воқеияти сиёсӣ ҳуқуқӣ онҳо ба ифроту зиёдравӣ роҳ наметоданд. Онҳо ҷонибдори назарияи идоракунии табақҳои ашроф бошанд ҳам, принсипи баҳисобгирии манфиати раият дар идоракунии ва мақсади асосии онро дар таъмини неъматҳо барои қулли ҷомеа эътироф мекарданд; усулҳои авторитариро дар идоракунии дастгирӣ намуда, яқбора, аз шох нақӯкор будану раҳму шавқат карданро нисбат ба халқ талаб мекарданд.

Қайд намудан зарур аст, ки дар ҷомеаи ориёӣ, давлатдорӣ ва падидаҳои ҳуқуқӣ дар робитаи ногузастанӣ бо меъёрҳои ахлоқӣ динӣ ташаккул ва тақомул ёфтаанд. Дар робита ба ин мавзӯи мубрам, агар мо ба таърихи таҳаввулу рушди илмҳо назар кунем, мебинем, ки илм дар сарзамини таърихӣ тоҷикон аз замонҳои қадим ташаккул ёфта, дар асри X ба нуқтаи баланди рушду тақомули худ расидааст. Ин аср дар таърихи тамаддуни мардуми тоҷик қуллаи баландтарини рушди тамаддуну маърифат ва асри тиллоии миллат ба шумор меравад. Равшанфикрону мутафаккирони ориёнасл дар марҳилаи исломии рушд низ мавқеи пешоҳангии худро дар илму адаб, фарҳангу тамаддун, давлатдорӣ ҳуқуқҷодкунӣ аз даст надода, баръакс аҳли фазли ин давра мероси дар гузашта хеле пешқадаму ғаниро таҷдиди назар намуда, онро дар шакли осори хаттӣ ба мо ёдгор гузоштаанд. Дар ин росто фаъолият ва маҳсули эҷоди садҳо бузургону фарзонамардонии миллати тоҷикро бояд мунсифона омӯзем, таҳлил намоем ва баҳои сазовор диҳем. Новобаста ба марҳилаи хеле ҳассоси давраи исломӣ дар таърихи миллат, мутафаккирони мо тавонистанд, ки на танҳо осори гузаштагонро ҳифз намоянд, ҳамчунин дар заминаи он мероси асари гаронбаҳоеро аз худ боқӣ

гузоранд. Бешак, ситораҳои дурахшон дар илму адаби тоҷик дар асрҳои миёна хеле зиёд ҳастанд, ки ҳар яке тавассути осори гаронбаҳои худ мақоми арҷмандеро дар таърихи илму адаб ба даст овардаанд.

Мақсади асосӣ аз таҳқиқоти мо шарҳу баррасии амиқу маҷмӯии таълимоти сиёсӣву ҳуқуқии мутафаккири бузурги тоҷикзамин Мискавайҳ мебошад. Барои расидан ба ин ҳадаф зимни пажӯҳиш ва баррасии мавзӯи вазифаҳои зерин гузошта шудаанд:

- тавсифи умумии ҳаёт ва фаъолияти илмиву сиёсии Мискавайҳ;
- шарҳи умумии таълимоти Мискавайҳ оид ба ҷомеа, ахлоқ ва ҳуқуқ;
- таҳқиқ ва шарҳи назарияи адолати ӯ;
- таҳлили андешаҳои Мискавайҳ дар бораи пайдоиш ва рушди ҷомеа ва ҳокимият;
- шарҳи андешаҳои Мискавайҳ оид ба мафҳум, моҳият ва вазифаҳои ҳуқуқ;
- тавсифи таълимоти Мискавайҳ оид ба вазифаҳои давлат;
- шарҳи афкори Мискавайҳ оид ба таносуби байни дин ва давлат;
- шарҳи таълимоти мутафаккир оид ба сарвари давлат, талабот ва тартиби ишғоли мансабҳои давлатӣ ва ҳуқуқи уҳдадорӣҳои онҳо;
- тавсия ва пешниҳоди андеша ва афкор, суннату падидаҳои умумибашариву барои Тоҷикистони муосир мубрам баҳри тақомули қонунгузорӣ ва амалияи давлатдорӣи миллии тоҷикон.

Дарҷаи навоарӣ, ки дар натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ ба даст омада ва барои ҷимоя пешниҳод шудаанд

Муаллиф дар диссертатсия 12 наwgонии илмӣ пешниҳод намудааст, ки аксарияти онҳо аввалин маротиба дар шакли наwgонӣ ҳамчун натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ пешниҳод шудаанд, аз ин сабаб лоиқи дастгирӣ мебошанд.

1. Ба ҷимоя **нуктаҳои илмӣ** зерин пешниҳод мегарданд, ки онҳо наwgониҳои таҳқиқоти диссертатсияро ифода месозанд:

1. Дар ташаккули шахсияти илмиву фарҳангӣ, таҳияи таълимоти сиёсӣву ҳуқуқии Мискавайҳ Абу Алӣ Аҳмади Мискавайҳ таҷрибаи хизмати давлатӣ дар дарбори Бувайҳиён, ки ӯ солҳои тӯлонӣ таҳти сарпарастии вазирони фарҳангдӯсти

ин сулола қарор дошта, ҳамчун дабир ва китобдор ифои вазифа мекард, ҳамчунин, таҳқиқи китобҳои фалсафӣ, динӣ, ҳуқуқӣ, тиббӣ ва таърихӣ, донишҷӯи забонҳои арабиву юнонӣ ҳамчун омилҳои муҳим мусоидат кардаанд.

2. Ба андешаи Мискавайх, хушбахтии (саодати) ҳақиқӣ насиби он касе мешавад, ки аввал ҳуқуқро азбар намуда, худро бо он комилан мутобик созад ва тибқи аҳкоми он амал кунад, сипас, замоне ки ба булуғи ақлӣ ва рушди комил расид, бояд ҳикматро биёмӯзад ва онро хуб дарк кунад. Ин андешаи Мискавайх дар замони муосир низ аҳамияти амалии худро гум накардааст, зеро ба инсон зарурияти аввал ба камолоти ахлоқӣ расида, рафтори худро бо меъёрҳои ҳуқуқии ҳукмрон дар ҷомеа созгор намудан, сипас илму таҷрибаи гуногун азбар намуданро талқин мекунад. Мутафаккир муътақид аст, ки дар сурати риоя шудани чунин тартиби таҳсил ва касби илму донишҳои ҳуқуқӣ ва фалсафӣ, дар байни илм (ҳикмат) ва шариат, яъне дар байни илму фалсафа ва дин ҳеҷ бархурде ва ё зиддияте боқӣ намонад, баръакс, онҳо якдигарро тасдиқ ва такмил мекунанд.

3. Мискавайх оид ба пайдоиши ҷомеа таълимоти махсус таҳия намудааст. Ӯ дар таъсиси ҷомеа омилҳои муассирро номбар мекунад. Сарчашмаҳои ҷавҳари таъсиси ҷомеаро Мискавайх чунин тазаккур додааст: яқум, табиатан мутамаддин ва маҳлуқи иҷтимоӣ будани инсон ва дуҷум, аз тарсу зарурат (ноҷорӣ) иҷтимоӣ шудани инсонҳо. Омилҳои яқум инсонро барои касби ҳуқуқу озодиҳои фитрии худ, омилҳои дуввум барои эҳтироми ҳуқуқу озодиҳои дигарон ва риояи низому тартиботи ҳуқуқии дар ҷомеа ҳукмрон тарбия мекунанд. Дар таълимоти мутафаккир принсипи адолат низ яке аз заминаҳои муҳими муттаҳид шудани одамон ба ҷомеа ба шумор меравад. Тибқи таълимоти сиёсии Мискавайх, инсонҳо дар асоси адолати илоҳӣ ба ҷамъият табдил ёфтаанд. Заминаи таъсиси ҷамъиятро дар муқаррароти илоҳӣ дар асоси адолати ӯ шумурда, мутафаккир адолати илоҳиро адолати табиӣ меномад.

Дар маҷмӯъ, Мискавайх дар пайдоиши ҷомеа ва ҳаёти иҷтимоии инсон омилҳои гуногунро дар якҷоягӣ муассир мешуморад, ки аз таъсири онҳо ҷомеаи инсонӣ (иҷтимоӣ инсонҳо) пайдо ва аз хонаводаи алоҳида то ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ташаккул ёфтааст. Ин омилҳо: а) табиатан маданӣ ва иҷтимоӣ будани инсон; б)

адолати илоҳӣ; в) таҳсили фазоил, камолот; г) тарс ва ночории фарди алоҳида; д) нотавонии инсон дар муқобили табиат ва е) пешгири аз зулму ситам, ки "ҳамагӣ даст ба дасти ҳам дода, чамъияти инсониро ба вучуд овардаанд".

4. Мискавайҳ принципҳои рушди таърихро эътироф ва ҷомеаро тағйирпазир меҳисобад. Ба сифати омилҳои тағйирдиҳандаи ҷомеа иродаи инсонро эътироф мекунад. Давлат ва сарвари он дар таълимоти Мискавайҳ инъикоскунанда ва татбиқкунандаи иродаи умумии аҳли ҷомеа эътироф шудаанд. Мискавайҳ рушди нисбии таърихӣ давлатро дар шакли доира тарафдор буда, ба андешаи мутафаккир чараёни таърихӣ ташаккулу рушди ҳокимият ва давлат одатан чаҳор марҳиларо дар бар мегирад:

- а) марҳилаи ба даст овардани қудрат;
- б) марҳилаи истифодаи қудрат;
- в) марҳилаи тақсими қудрат;
- г) марҳилаи барқанорӣ аз қудрат.

5. Мискавайҳ ҳокимиятро тибқи ченаки қонунӣ будани он тақсим менамояд. Ченаки асосии тақсимот ба қонун мувофиқ будани ҳокимият аст. Тибқи ин ченак ӯ ду намуди ҳокимиятро аз ҳам фарқ мекунад – ҳокимияти қонунӣ – машрӯъ (шаръӣ) ва ҳокимияти ғайриқонунӣ – номашрӯъ (ғайришаръӣ). Намудҳои номбаршударо ба таври дигар низ ном мебарад, масалан ҳокимияти қонуниро ҳукумати машрӯъ – "ҳукумати мулукия" ва ҳокимияти ғайриқонуниро ҳукумати номашрӯъ – "ҳукумати ғалаба" менамояд.

6. Принципи адолат дар андешаҳои сиёсӣ ва ҳуқуқии Мискавайҳ дар низоми принципҳои аслии идоракунии давлатии ҷомеа нақши муҳимтаринро дорад. Принципи адолат барои ҷомеа зарурати ногузир аст, "зеро адолат сабаби ҳамрангӣ ва ҳамохангии ҷомеа мешавад ва касрату парокандагӣро аз байн мебарад". Татбиқи принципи адолати иҷтимоӣ ба хусус дар арсаи сиёсат ва давлатдорӣ шарт ва зарур аст, чунки риояи принципи адолат сабаби пешрафти ҷомеа мешавад, аммо даст кашидан аз риояи ин принцип бо баръакс вайронии давлат ва таназзули соҳаҳои мухталифи зиндагии иҷтимоиро ба дунбол дорад.

7. Ба андешаи Мискавайҳ сабабҳои пайдоиши давлат: а) талабот ба неруи ҳамоҳангсозанда ва пешгирӣ аз тазоди манфиатҳои фардҳо; б) талабот ба ҷилавгирӣ аз зулму нобаробариҳо, ноадолатиҳо; в) талабот ба як неруву қудрате, ки зиндагии мардумро сомон бахшад, мебошанд. Ин қудрати танзимкунанда давлат мебошад, ки инсон дар марҳилаи муайяни рушди иҷтимоии худ ба он ниёз пайдо намуд. Нақши давлатро дар мавҷудият ва заволи ҷомеа муассир мешуморад.

8. Мискавайҳ вазифаҳои давлатро мушаххас намудааст. Вазифаҳои муҳимтарини давлат аз нигоҳи Мискавайҳ:

1. Вазифаи таъмини саодат;
2. Таваҷҷуҳ ба масоили миллӣ ва ҳифзи арзишҳо;
3. Таъмин ва риояи адолат ва ҳифзи ҳуқуқу вазъи иҷтимоии аҳоли;
4. Ҳифзи марзҳо;
5. Ҳифзи низом аз душманони дохилӣ ва хоричӣ;
6. Таъмини имконоти зиндагӣ ва эҷоди заминаҳои рушду пешрафти ҷомеа.

ӯ иҷрои ин вазифаҳоро барои пойдории ҷомеа ва давлат муҳиму ҳатмӣ шуморидааст.

9. Мискавайҳ ҳудуди ҷаъолияти давлат, принсипи масъулияти тарафайни давлат ва шахсият, масъулияти шахсият (фард) нисбат ба ҷомеа ва давлатро чунин муайян кардааст: "Ҳукумат наметавонад фардро ба коре бар хилофи дастуроти қонун (қонунҳои амалкунанда) маҷбур кунад ва фард ҳам наметавонад аз ҳокимият чизеро талаб кунад, ки хорич аз ин ҷаҳорҷӯбаи ҳуқуқ бошад. Ҳам ҳокимияти давлатӣ ва ҳам мардум вазифадоранд, ки дар тамоми рафторҳо ва тасмимоти худ адолат ва инсофро риоя кунанд". Аз маҷмӯи дидгоҳҳои Мискавайҳ бармеояд, ки дар сурати мутобиқати ҷаъолияти ҳокимият бо қонун, мардум вазифадоранд, ки бо ҳокимият ҳамкорӣ карда, ба он итоат намоянд.

10. Муҳимтарин андешаи ҳуқуқии Мискавайҳ – ин вобастагии давлат аз ҳуқуқ (қонун) аст. Мутафаккир инчунин шариатро (ҳуқуқи динӣ) муҳимтарин манбаи инъикоскунандаи адолати иҷтимоӣ ва танзимгари муносибатҳои ҷамъиятӣ шумурда, нақши меҳварӣ ва калидии мардумро дар қабул кардани ҳокимияти қонунӣ эътироф мекунад. Дар сурати риоя нашудани қонунҳо аз ҷониби ҳокимият,

Мискавайҳ ба раийят ҳуқуқи зиддият намудан ва ҳаққи инқилобро додааст. Ба андешаи мутафаккир, агар ҳокимияти давлатӣ тибқи қонун амал накунад ё вазифаҳои худро амалӣ карда натавонад ва ё суистифода аз ваколатҳои худ карда, берун аз дастуроти ҳуқуқ аз ваколатҳо истифода намояд, вазифаи итоат ба ҳокимияти давлатӣ аз (зиммаи) шахрвандон соқит мешавад.

11. Мискавайҳ иштироки ғаболонаи мардумро дар идоракунии давлат талаб намуда, онро рафтори зарурии шахрвандон (раийят) мешуморад. Аз назари ӯ инсон, ки мавҷуди табъан мутамаддин ва иҷтимоӣ аст, барои расидан ба ҳадафҳои худ бояд ҳамроҳи ҷамъият (иҷтимоъ), бо риояи қонунҳо, барои сарнавишти сиёсӣ ва ҳуқуқии худ дар идоракунии давлат иштирок намояд.

12. Принсипи назорати доимии халқ (ҷамъиятӣ) аз болои мақомоти давлатӣ ва амалдорони давлатиро пешниҳод кардааст. Ба андешаи мутафаккир, барои анҷоми вазифаҳои шахрвандии худ, мардум бояд аз ҳаққи назорати доимӣ бар ғаболияти ҳокимият ва мансабдорони он бархӯрдор бошанд.

Асоснок ва ҳақиқӣ будани хулоса ва пешниҳодҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ.

Навгонӣ, хулоса ва пешниҳодҳои дар натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ ба даст омада, дар заминаи сарчашмаҳои зиёди илмӣ ва меъёриро ҳуқуқӣ (зиёда аз 302 асари илмӣ, 14 таҳқиқоти диссертатсионӣ, 7 манбаи интернетӣ асарҳои ба забонҳои хориҷӣ нашршудаю сарчашмаи меъёриро ҳуқуқии амалкунанда) ба даст омадаанд. Инчунин, муаллиф хулосаю пешниҳодҳои худро дар 14 номгуи мақолаҳои илмӣ аз соли 2017 то имрӯз дар маҷаллаҳои бонуфузи Тоҷикистон, ки дар феҳристи Комиссияи аттестатсионии ин давлатҳо ҷойгир шудаанд, нашр намуда, мавриди баррасии муҳаққиқону мутахассисон қарор додааст.

Дар таҳияи рисолаи илмии **Қодирзода Сайидмуссо Муҳибулло** истифодаи васеи методологияи муосири илмӣ эҳсос мегардад. Дар диссертатсия ба таври зарурӣ аз усулҳои умумиилмӣ ва усулҳои махсуси тадқиқотӣ истифода гардидааст, ки қорбасти онҳо барои таҳияи хулосаю навгонии илмии объективона имконият фароҳам оварданд. Махсусан, истифодаи усулҳои диалектика, таърихӣ – ҳуқуқӣ,

таҳлил ва муқоисаи ҳуқуқӣ ба муаллиф шароит фароҳам овардааст, ки як қатор хулосаҳои илмӣ асоснок пешниҳод намояд.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо пешниҳоди тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо.

Натиҷаҳои илмӣ бадастовардаи рисолаи мазкур ифодаи худро қисман дар доираи барномаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии шуъбаи таърихи давлат ва ҳуқуқи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон барои солҳои 2008-2012 «Суннатҳои давлатдорӣ ва ислоҳоти ҳуқуқӣ дар таърихи халқи тоҷик: таърих ва имрӯз» ва барои солҳои 2013-2018 "Хусусияти амали ниҳодҳои ҳуқуқӣ дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон", ки яке аз ҳадафҳои он ошкор намудани афкори сиёсӣ ва ҳуқуқии миллати тоҷик дар таърихи давлатдорӣ миллат, муайян намудани ҷойгоҳи мутафаккирони тоҷик дар ташаккул ва рушди ниҳодҳои давлатдорӣ ва суннатҳои ҳуқуқии тоҷикон мебошад, таҳия гардидааст. оид ба ҳимояи ҳуқуқи кудак ифодаи худро ёфтаанд.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳои илмӣ-амалии зерин дар шакли маърузаи илмӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд: Принсипҳои адолат дар афкори Абуалӣ ибни Мискавайх (мақола бо забони тоҷикӣ) // Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон кафедраи умумидонишгоҳии фалсафа. Мизи мудаввар оиди "Равандҳои ҷаҳони муосир ва ояндабании иҷтимоӣ" (мачмӯи мақолаҳо)-Душанбе: "Пойтахт", 2017; Сарчашмаҳои ҷомеа аз нигоҳи Мискавайх (мақола бо забони тоҷикӣ), // Мачмӯи мақолаҳои конференсияи умумидонишгоҳии илмию амалии ҳайати профессорону омӯзгорон, аспирантон, магистронун унвонҷӯён ва донишҷӯён бахшида ба 27-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2018-рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ 27-30-юми апрели 2018. Душанбе "ЭР-граф" 2018 иборат аз 2-ҷилд 705с; Фалсафаи ҳуқуқҷодкунӣ дар андешаҳои Абуалӣ Муҳаммад ибни Мискавайх // Мачмӯи мақолаҳои семинари илмию назариявӣ дар мавзӯи "Нақши ҷавонон дар таҳкими сулҳу субот ва рушди деҳоти Тоҷикистон" 23-юми майи соли 2019. -Душанбе: "Промекспо", 2019 228С; Ахлоқ ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқ аз нигоҳи Ибни

Мискавайҳ. // Форуми илмии умумидонигоҳии “Қонуният ва низом дар идораи давлатӣ” бахшида ба хотираи Нурулло Ҳувайдуллоев- аввалин прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон (20-21 март соли 2020) Данғара 2020. Душанбе “Графика-83” 2020 С-238; Таълимоти Ибни Мискавайҳ оид ба одоб ва фаъолияти хизматчиёни давлатӣ // Масъалаҳои мубрами идоракунии давлатӣ ва хизмати далаатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (маҷмӯи мақолаҳои омӯзгорон ва магистрон). НАШРИ №1. Душанбе 2020; Таърих ва осори зиндагии Абӯалӣ ибни Мискавайҳ. // Идораи давлай, менечменти сайёҳӣ ва ҳифзи ҳуқуқ. Маҷаллаи илмӣ – амалӣ №1 (01) 2020; Моҳият, зурурат ва маъношиносии ҳукумат аз назари Ибни Мискавайҳ. // Масъалаҳои мубрами идоракунии давлатӣ дар масъалаҳои сиёсат, ҳуқуқ, иқтисод ва сохтори давлатдорӣ чомеаи имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҷаҳон (Маҷмӯаи мақолаҳои омӯзгорон ва магистрантон) мизи мудаввар дар мавзӯи “Афкори сиёсӣ ҳуқуқии Абӯалӣ Муҳаммад ибни Мискавайҳ ва нақши он дар давлатдорӣ муосир”, 27 ноябри соли 2020 Донишгоҳи давлатии Данғара; Андешаҳои сиёсӣ, ахлоқӣ ва ҳуқуқии Абӯалӣ Мискавайҳ Розӣ. // Масъалаҳои мубрами идоракунии давлатӣ дар масъалаҳои сиёсат, ҳуқуқ, иқтисод ва сохтори давлатдорӣ чомеаи имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҷаҳон (Маҷмӯаи мақолаҳои омӯзгорон ва магистрантон) мизи мудаввар дар мавзӯи “Афкори сиёсӣ ҳуқуқии Абӯалӣ Муҳаммад ибни Мискавайҳ ва нақши он дар давлатдорӣ муосир”, 27 ноябри соли 2020 Донишгоҳи давлатии Данғара.

Бояд қайд намуд, ки саҳми шахсии муаллифи диссертатсия бо сатҳи навгонии илмии таҳқиқот, нуктаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо дар семинарҳои назариявӣ ва конференсияҳои илмӣ-амалӣ, тасдиқ карда мешавад. Ҳамзамон тарзи навишт, масъалагузорӣ ва услуби рисола саҳми шахсии муаллифро нишон медиҳад.

Маводи рисолаи мазкурро дар раванди таълим, яъне ҳангоми омӯзиши фанни таърихи афкори сиёсӣ ҳуқуқӣ ва ғайра мавриди истифода қарор дод.

Сохтори диссертатсия вобаста ба мақсад ва вазифаҳои дар назди муҳаққиқ

ва таҳқиқот гузошташуда мантиқан дуруст чобачо карда шуда, ба фасл ва бобу хулоса, феҳристи сарчашмаҳои истифодагардида тақсим карда шудааст. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, ҳафт зербоб, хулоса ва феҳристи сарчашмаҳои истифодашуда иборат мебошад, ки ба мақсад, вазифа ва мантиқи таҳқиқот асос ёфтаанд. Ҳаҷми умумии диссертатсия 194 саҳифаро ташкил медиҳад.

Таълифоти натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар нашрияҳои илмӣ.

Феҳристи маводи ҷопии муаллиф баёнгари он аст, ки муаллиф дастовардҳои илмии худро ба таври комил ва ба таври зарурӣ таҳия ва нашр намуда, мавриди омӯзиши муҳаққиқу мутахассисони соҳа ғардонидаст. Натоиҷи таҳқиқоти илмии муаллиф дар 14 мақола дар маҷаллаҳои илмии дар феҳристи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷудбуда нашр шудаанд.

Автореферат мазмуни диссертатсияро пурра инъикос намуда, маълумоти заруриро дар шакли мухтасар оид ба диссертатсия дода метавонад.

Диссертатсия дар самти ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат, таърихи таълимотҳои ҳуқуқӣ ва сиёсӣ таҳия шуда, доираи фароҳи масъалаҳои фалсафии ҳуқуқӣ, таърихи афкори сиёсӣ ва ҳуқуиро дар бар гирифта, метавонад бомуваффақият дар самти интихобнамудаи муаллиф Ҳимоя ғардад.

Дар қатори дастовардҳои эҷодӣ дар рисолаи пешниҳоднамудаи муаллиф баъзе камбудии масъалаҳои баҳссталаб мушоҳида мегардад:

- 1)- таҳқиқ нағардидани вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангии замони зиндагонии Мискавайх аст, ки он метавонист саҳми мутафаккиро дар омӯзиши масоили таҳлилшуда боз ҳам мушаххасу дақиқ намояд.
- 2) ба андешаи мо боз мукамалтар мегардид, дар мавриде, дар рисола муқоисаи ҳуқуқии таълимот Мискавайх бо дигар муҳаққиқон ба таври васеъ таҳлил мегардид;
- 3) ба андешаи мо хусусияти илмии рисола боз ҳам мукамал мегардид Ҳангоми аз ҷониби муаллиф баъзе навгонии дар матн исботгардида бояд дар қисмати навгонии рисола гузошта мешуд.

Эроди номбаршуда ба сатҳи баланди илмии рисола таъсир намерасонад.

Таҳқиқотро мо ҳамчун рисолаи баанҷомрасида, комил ва ба талаботи бандҳои 10-12, 14, 16 «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ» (дотсент, профессор), ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми ноябри соли 2016, таҳти № 505 тасдиқ гардидааст, ҷавобгӯ эътироф намуда, муаллифи он - Қодирзода Сайидмуссо Муҳибулло сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқ; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ (илмҳои ҳуқуқшиносӣ) мешуморем.

Мутобиқати мазмун ва шакли таҳияи диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ

Таҳқиқот саҳми илмии муаллиф дар таҳлилу баррасии яке аз масъалаҳои мубрами илми ҳуқуқии замони муосир бахшида шудааст.

Диссертатсияи **Қодирзода Сайидмуссо Муҳибулло оид ба мавзӯи “Афкори сиёсӣ ҳуқуқии Абӯалӣ Муҳаммад Ибни Мискавайҳ”** аҳамияти назарӣ ва амалии илмӣ дар соҳаи ҳуқуқ дошта, таҳқиқоти комил ва баохиррасида мебошад, ки дар он як қатор навгониҳои илмӣ пешниҳод шудаанд.

Хулосаю пешниҳодҳои таҳияшуда холигиро дар омӯзиши илмии ин масъалаҳо пурра намуда, имконият барои ҳаллу баррасии як қатор масъалаҳои мубрами ҳуқуқҷодкунӣ ва амалисозии ҳуқуқро фароҳам меоваранд.

Диссертатсия ба талаботи бандҳои 10-12, 14, 16 «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ (дотсент, профессор)», ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми ноябри соли 2016, таҳти №5050 тасдиқ гардидааст, ҷавобгӯӣ мебошад.

Дар маҷмӯъ, диссертатсияи **Диссертатсияи Қодирзода Сайидмуссо Муҳибулло оид ба мавзӯи Афкори сиёсӣ ҳуқуқии Абӯалӣ Муҳаммад Ибни Мискавайҳ** таҳқиқоти илмии мустақилона анҷом ёфта ба ҳисоб рафта, дар он натиҷаҳои нави илман асоснок ба даст омадаанд ва мушкилоти мушаххаси илмӣ ҳалли худро

ёфтаанд. Аз ин сабаб, муаллифи он – Қодирзода Сайидмуссо Мухибулло барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ (илмҳои ҳуқуқшиносӣ) сазовор мебошад.

Муқарризи расмӣ н.и.х, дотсенти
кафедраи назария ва таърихи
давлат ва ҳуқуқи ДДХБСТ

Кенчаев Ш.Ю.

92 7741515
shukhrat-1975 @ mail.ru

